

Türk Damgalarına Anadolu'dan Bir Örnek: Harran Ulu Camii

An Example of Turkish Stamps from Anatolia Harran Ulu Mosque

Yasin Cemal Galata¹

öz

Şanlıurfa'nın tarihi Harran ilçesi coğrafi konumu itibarıyla tarih boyunca birçok medeniyetin izlerini taşıyan ender noktalardan bir tanesidir. Milattan önceki dönemlerden itibaren dini, iktisadi ve kültürel bir merkez olan bölge, farklı medeniyetlerin izlerini günümüze kadar muhafaza etmeyi başarmıştır.

Türk boyları, Avrasya coğrafyasından batıya doğru tarihin farklı dilimlerinde önemli tarihsel sonuçları doğuran göçler gerçekleştirmiştir. Bu göçlerin önemli bir kısmı Karadeniz üzerinden Avrupa'yı etkisi altına alırken diğer kısmı da yine Kafkaslar üzerinden Anadolu'nun içlerine kadar etkili olmuştur. Göç yollarının kavşak noktasında yer alan Harran ise âdeta Türk boylarının keşiştiği bir merkez haline gelmiştir. Bölge, Malazgirt Zaferi'nden önce de Hun Türklerinin akınlarına uğramış, Harezmliler, Eyyübler, Memlûklüler, Selçuklular ve Osmanlılar olmak üzere çok sayıda Türk devletinin egemenliğinde kalmıştır. Harran böylece Türk boylarının yurt edindiği bir bölge olarak tarihteki yerini almıştır.

Türk nüfusunun yaşadığı coğrafyalarda yer alan kültürel anlamda birliktelik ve bütünlüğün sembolü olan kaya resimleri, Türk motifli dövmeler ve Türk boy damgaları, Harran bölgesindeki Türklerin kadim izlerini belgelemektedir. Çalışmamızda eski Harran Ulu Camiini çevreleyen surların üzerinde tespit ettiğimiz Türk boy damgalarının izleri ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Harran, Türk Göçleri, Türk Damgaları, Kayı Boyu, Türk Dövmeleri

ABSTRACT

The historical Harran District of Şanlıurfa is one of the rare spots that bear the traces of many civilizations throughout history due to its geographical location. The region has been a religious, economic, and cultural center since before the time of Christ and has managed to preserve the traces of different civilizations up to the present.

Turkish tribes migrated from the Eurasian geography westward at different periods in history, and this has had important historical consequences. While a significant portion of these migrations spread over Europe via the Black Sea, another portion headed to the interior of Anatolia by way of the Caucasus.

¹Sorumlu yazar/Corresponding author:

Yasin Cemal Galata (Dr.),
Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Güzelyurt,
KKTC
E-mail: yasincemal.galata@kstu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5318-8591

Başvuru/Submitted: 10.08.2022

Kabul/Accepted: 14.09.2022

Atıf/Citation: Galata, Yasin Cemal. "Türk Damgalarına Anadolu'dan Bir Örnek: Harran Ulu Camii". *Avrasya İncelemeleri Dergisi - Journal of Eurasian Inquiries* 11, 2 (2022): 137-159.
<https://doi.org/10.26650/jes.2022.009>

Harran is located at the crossroads of migration routes and practically became a center where Turkish tribes intersect. The region had been attacked by the Hun Turks prior to the Manzikert Victory and remained under the rule of many Turkish states, including the Kharezmities, Ayyubids, Mamluks, Seljuks, and Ottomans. Thus, Harran gained its place in history as a region where Turkish tribes have settled.

Rock paintings, markings with Turkish motifs, and Turkish tribal engravings are the symbols of cultural unity and integrity in the geographies where the Turkish population lives, and these document the ancient traces of the Turks in the Harran region. This study discusses the traces of the Turkish tribal stamps that were found on the walls surrounding the old Grand Mosque of Harran.

Keywords: Harran, Turkic migrations, Turkish engravings, Kayı tribe, Turkish markings

EXTENDED ABSTRACT

Harran is a historic county in Şanlıurfa and one of the rarest points in the world carrying traces of many civilizations throughout history due to its geographical location within the Fertile Crescent. Harran, meaning road in the Akkadian language, is said to have been first mentioned in the Mari tablets around 1,750 BC and connects Iraq and Syria to Anatolia, as well as the Silk Road to Mosul and Aleppo. Turkish tribes had migrated from the Eurasian geography westward, which had important historical, cultural, and demographic consequences at different periods in history. Turks had raided Anatolia since early times. Being located at the crossroads of migration routes, Harran had practically become a center where Turkish tribes intersected. The region had been attacked by the Hun Turks prior to the Victory of Manzikert and remained under the rule of many Turkish states, including the Kharezmities, Ayyubids, Mamluks, Seljuks, and Ottomans.

Turks have engraved Turkish symbols, figures, tribal marks, and inscriptions they consider sacred on the rocks located on the high peaks of the mountains at many points over the broad Eurasian geography from Mongolia to Anatolia. The sacred deer and mountain goat figures that are often encountered in rock painting areas in this geography signify ancient traces of the Turks. The rock paintings were likely to have been drawn by Turkish tribes during their migration and are the oldest and most well-established Turkish works in Harran.

The symbols in the markings drawn in Şanlıurfa and Harran as well as the symbols in Turkish runic letters, Orkhon inscriptions, Turkish tribal marks, carpets, rugs, and other materials have cultural unity and integrity. Apart from the fact that the rock paintings are located in Harran, the traces of Turkish culture found in the carved motifs are among the most important examples of material cultures carried into the present day and indicate cultural unity and integrity. The marks of tribes, hordes, and families have historical significance in terms of Turkish culture. Rock paintings, gravestones, old Turkish inscriptions, and many different items and household goods such as carpets, rugs, and munitions are seen to have been stamped.

Examples of engravings belonging to Turkish tribes exist in various regions of Turkey.

Turkish tribal engravings are found on the surviving parts of the walls surrounding the Grand Mosque of Harran. Most of the walls surrounding the Grand Mosque were ruined and destroyed, yet Turkish tribal marks are still present on the surviving arch. The stamp of the Kayi tribe, one of the most important tribes of the Oghuz Turks who'd founded the Ottoman Empire, is seen on the left side of the arch.

The marks of the Salur tribe are located at different points of the arch surrounding the Grand Mosque of Harran. The Salurs were a tribe who played an important role in the history of the Oghuz Turks regarding the conquest and settlement of Anatolia as well as the establishment of a ruling body in Iran with their name. Arrows, bows, and other markings that are indispensable items for Turks were also drawn on the arch of the Grand Mosque of Harran.

Urfa and Harran underwent intensive Turkic migrations throughout history and were the homeland of Turkish tribes, especially in the Middle Ages and after as a result of settlement policies during the Ottoman era. The engravings marked onto the arches surrounding the Grand Mosque of Harran were possibly formed as a result of the first Hun migrations to Anatolia or as a result of Turkish tribal raids in the Middle Ages. When establishing connections with the other rock painting areas in Anatolia, the Turkish motif markings and their traces of an important cultural tradition as well as the traces of the Turkish tribal marks found around Urfa strengthen the possibility that the engraved drawings in Harran belong to the early days when Turks had come to Anatolia.

Material elements of Turkish culture in the Harran region have been found, from Turkish rock paintings; engravings with Turkish motifs; and markings of the Kayi, Salur, and other Turkish tribes to the Orkhon letters on the arches of the Grand Mosque of Harran. Turkish tribal marks have been used in rock paintings, on gravestones, inscribed stones, memorials, mausoleums, cases, material items, rugs, carpets, and munitions as well as on the stonework of inns, mosques, mansions, and even grazing animals in different geographies.

I Traces of Turks in Anatolian geography can be concluded to have been present before 1071 AD (the Victory of Manzikert) in terms of cultural integrity, and these traces have a well-established framework when evaluated alongside the rock paintings, markings, and tribal engravings in Harran and other places involving historical Turkish migrations.

Giriş

Anadolu'nun geçiş güzergâhında bulunan Şanlıurfa'nın Harran ilçesi tarih boyunca birçok medeniyetin eserlerini günümüze taşımıştır. Türk boylarının göçleri esnasında uğrak bir nokta olan Harran'ın tarihi Ulu Cami'ni çevreleyen kemerlerin üstünde yer alan Türk boy damgaları ve sembolleri Türklerin Anadolu'ya yerleşim tarihlerini 1071 tarihinden önce olduğuna dair tepitin en önemli delilleri arasında yer almaktadır.

Aynı zamanda Harran kaya resimleri ve bölge insanın yaşatmaya çalıştığı Türk kültürü üslubuyla yapılmış dövme motifleriyle, Ulu Cami çevreleyen kemerler üzerine işlenmiş boy damgalarının ve işaretlerin kültürel bütünlük taşıdığı görsel örneklerle ifade edilecektir.

1. Türk Hâkimiyetine Kadar Harran Tarihi

Harran adının ilk defa M.Ö. 1750'li yıllarda Mari tabletlerinde geçtiği belirtilmektedir. Kelime anlamı yol manasına gelen Harran, Irak ve Suriye'yi Anadolu'ya, İpek yolunu Musul ve Halep'e bağlamaktadır. Kaynaklarda, bölgenin Asurlular döneminde, konumu dolayısıyla büyük bir askeri garnizon haline getirildiği belirtilmektedir. Daha sonra M.Ö. 600'lü yıllarda Uman Manda kavimleri ve Medler tarafından Harran işgale uğramış, sonrasında ise Babil kralı Hammurabi tarafından ele geçirilmiş, Babillilerin egemenliğine altına girmiştir.¹

İslam tarihçileri ise şehrin kuruluşunu Nuh Peygamber'in torunlarından Kaynan'a veya İbrahim Peygamber'in kardeşi Aran veya Haran'a bağlamaktadır. Hz. İbrahim'inde bir süre bölgede bulunmasından dolayı bölgeye Hz. İbrahim'in şehri de denilmektedir. Tarihi kaynaklara göre şehre sırasıyla Babilliler, Asurlular, Persler hâkim olmuşlardır. İslâm öncesi dönemde Harran'ı egemenlik altına almak isteyen Sâsânîler ve Doğu Roma'nın askeri mücadeleleri yaşanmıştır.²

İslâm orduları tarafından Harran şehri Hz. Ömer zamanında Miladi 640 yılında sulhla fethedilmiştir. Şehirdeki putperestlere ait Ay Mabedi fetih sonrasında camiye çevrilmiş, onlara mabetlerini yeniden inşa etmeleri için başka bir yer sunulmuştur.³ 692 yılında Emevi halifesi Abdülmelik b. Mervan kardeşi Muhammed b. Mervan'ı el-Cezire ve Ermeniye bölgelerine vali olarak tayin etmiştir. Harran'a gelen Mervan burada bir saray yaptırarak idari ve askeri kadrosunu oluşturmuştur. Bizans ve Ermeniye bölgelerine Harran'dan akınlar düzenlemiştir. Bu bölgelerde büyük başarılar elde eden son Emevi halifesi Mervan b. Muhammed Harran'ı başkent yaparak İslam devletinin merkezini buraya taşımıştır.⁴

Urfa ve çevresi Emeviler döneminde de cazibesinden bir şey kaybetmemiş, özellikle Emevilerin son döneminde devletin idari, askeri komuta merkezi haline gelmiştir. Emevilerden

1 Nurettin Yardımcı, "Harran Kazıları", *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, haz. Abdülkadir Karahan, İstanbul 1988, s. 155.

2 Nevzat Sağlam, "Arşiv Belgelerine Göre Osmanlı döneminde Harran Kazısının Teşkili", *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran*, Şanlıurfa 2017, s. 160-216.

3 Ramazan Şeşen, "Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri", *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, haz. Abdülkadir Karahan, İstanbul 1988, s. 160.

4 Ahmet Aslan, "Güneydoğu ve Doğu Anadolu'yu Fetheden Diyar-I Mudar (Urfa-Harran) Karargâhı", *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa*, ed. Kasım Şulul ve Ömer Sabuncu, Ankara 2017, s. 45-51.

sonra Abbasiler devrinde bölge bilim adamlarının çalışmalarıyla ön plana çıkmıştır. Bu dönemde yörede yetişen bilim adamları İslam medeniyetinin kökleşmesinde ve şekillenmesinde etkili olmuşlardır.⁵

Seyyah İbn Havkal X. yüzyılda Harran'ı şu şekilde tarif etmiştir; “*Rakka'dan daha büyük olup Sabiilerin şehri diye bilinir. Burada onların mabedi, Belh tapınağı kadar büyük tapınakları vardır. Bu tapınakta ibadet ederler, bunu ulularlar, tapınağın Hz. İbrahim'e ait olduğunu söylerler. Harran'da ağaç, su azdır. Büyük rustakları vardır. Benu Akıl, Benu Nümeyr Arapları buraya musallat oldular. Şimdi şehirde, rustaklarında bir şey kalmadı. Harran iki günlük uzaklıktan dağların çevirdiği bir ovada bulunur.*”⁶

Harran tarih boyunca bilimin, sanatın ve felsefenin bulunduğu bir havza olmuştur. Atina, Roma, İskenderiye, Antakya okulları gibi tarihte Harran okulu da özel ve farklı bir konuma sahip olmuştur. Harran'da büyük bilim adamları yetişmiş, yeni fikir ve düşüncelere kapı açılmıştır.⁷

2.Harran Bölgesine Türk Akınları

Türkler Türkistan coğrafyasından batıya doğru tarihi seyirleri değiştiren önemli göçler gerçekleştirmiştir. Erken dönemlerden itibaren Türkler Anadolu'ya akınlar düzenlemişlerdir. Miladi IV. yüzyılın sonlarına doğru Hun Türkleri Anadolu'ya seferler düzenlemeye başlamışlardır. Bu akınlar, Roma İmparatoru I. Theodosios'un ölümünden (395) sonra iki koldan ilerlemiştir. Hunların bir kısmı Balkanlardan Trakya'ya ilerlerken, diğer kısmı Kafkaslar üzerinden Anadolu istikametine doğru yönelmişlerdir. Türk boyları Erzurum üzerinden Fırat vadisini takip ederek Malatya ve Çukurova'ya kadar ilerleme kaydetmiştir. Hunlar Ortadoğu'nun en sağlam surlarına sahip Urfa ve Antakya kaleleri kuşatılmış sonrasında Kudüs'e yönelmiştir.⁸ Anadolu'nun kuzey doğusundan Kudüs bölgesine giden güzergâh üzerinde yer alan Harran'a bu çerçevede akınlar gerçekleştirilmesi olması ihtimal dahilindedir. Hun Türklerinden sonra Sabar Türkleri de 515-516 yıllarında Bizans'a akınlar düzenlemiş, Kayseri, Konya ve Ankara şehirlerinden birçok ganimetler ele geçirmişlerdir. Bu geçici akınlardan sonra Türk boyları Kafkasları aşarak yurtlarına geri dönmüşlerdir.⁹ Gerçekleşen Hun ve Sabar Türk akınlardan önemli tarihi, ticari bir kavşak noktası olan Harran ile de temasa geçtikleri düşünülmektedir.

Diğer yandan Türk komutanlar Abbasiler devrinden başlamak üzere Bizans'a karşı gaza etmişlerdir. VIII. yüzyıldan X. yüzyıla kadar uzanan zaman diliminde İslam Halifeleri Harun Reşid, Memnun ve Mutasım dönemlerinde İslam ordu birliklerini komuta eden Türk kumandanlar Bizans'ın hâkimiyetindeki Anadolu'nun birçok şehirlerine gazalarda bulunmuşlardır.¹⁰ 1071

5 Abdullah Ekici, “Harran ve Harran Okulunu Etkileyen Siyasi, Dini, Coğrafya ve İlmi Unsurlar”, *Harran Okulu Sempozyumu*, ed. Ali Bakkal, Şanlıurfa 2006, s. 17.

6 İbn Havkal, *10. Asırda İslam Coğrafyası*, çev. Ramazan Şeşen, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 189.

7 Mehmet Kurtoğlu, *Kültür Şehri Urfa*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınevi, Ankara 2009, s. 255.

8 İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s. 71-72.

9 Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 4.Baskı, TTK Yayınevi, Ankara 2014, s. 28.

10 *A.g.e.*, s. 28-29.

Malazgirt Zaferi öncesi Selçukluların Anadolu'da hâkimiyet kurmalarından evvel Türkler Anadolu'nun farklı şehirlerine akınlar düzenlemiş ve yurt tutmuşlardır. Tarihi kayıtlarda ilkçağlardan itibaren başlatılan Türk göçleriyle Anadolu'yla temas sağlanmıştır.

Anadolu coğrafyasına ilkçağlarda başlayan Hun ve Sabar Türklerinin akınlarını sonraki dönemlerde farklı Türk boyları gerçekleştirmiştir. Orta çağ döneminde 1144'de bütün Irak Türkmenlerini tek bir çatı altında toplayan İmadeddin Zengi, Haçlılara karşı mücadeleye girişerek Urfa, Suruç, Rakka ve Harran'ı geri almış; bu durum Avrupa'da II. Haçlı Seferi'nin başlaması için gerekçe olmuştur.¹¹ 1180 yılları başlarında Musul Atabeyi İzzeddin Mesud Harran'ı Muzafferüddin Gökböri'ye teslim etmiş. Gökböri zamanında Harran en parlak devirlerinden birini yaşamıştır.¹²

1173'de Harezmsahlardan Sultan Şah'ın Oğuzların egemenliğinde bulunan Serahs'ı ele geçirmesi üzerine bu bölgede yaşayan Oğuzlar batıya doğru göç etmiş, buradan göçen Türkmenlerin Anadolu'nun güneydoğu bölgesine gelen Horasan Oğuzlarının batıya gelmiş kollarından olduğu belirtilmiştir.¹³

1185 yılında Musul, Rakka ve Urfa dolaylarında kalabalık bir Türkmen kitlesi ortaya çıkmıştır. Moğol istilasından kaçan Türk boyları Anadolu ve Suriye'nin kuzey sınırlarına dayanmışlar. Moğolların baskısından Anadolu'ya göç eden Harezmliler Urfa, Harran, Suruç ve Resülayn bölgelerini kontrol ederek askeri bir feodalizm kurmuşlardır. Göçler neticesinde Urfa ve Harran şehirlerinin büyük kısmı Türkmenlerle dolmuştur.¹⁴

1235 yılında Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad Anadolu birliğini kurmak için Güneydoğu bölgesine elli bin kişilik ordusunu göndermiş, kısa zamanda Urfa, Harran, Siverek, Rakka şehir ve kaleleri fethedilmiştir.¹⁵ 1237'de Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde Harezmlilerin başı Kayır Han'ın suçsuz yere hapsedilmesi ve sonrasında ölmesi üzerine, Harezmliler emirleri ve askerleri Türkiye Selçuklularını terk ederek Urfa bölgesine gelmişlerdir. Urfa, Harran ve Suruç beldelerini ele geçiren Harezmliler, bu sırada Duduğlu yönetimindeki yoğun bir Türkmen kitlesiyle birleşmişlerdir. Harezmliler; Harran ve Urfa bölgesinde hakimiyet kurarak Selçuklular, Eyyübiler ve diğer Türk devletlerinde askeri hizmette bulunmuşlardır.¹⁶

Ayn-ı Calut zaferi sonrasında Moğollar Fırat nehrinin doğusuna atılmış ve bölgede Memlûklar ile Moğollar arasında kırk yılı aşkın bir mücadele yaşanmıştır. Bu mücadelenin cephesi Fırat Nehri boyunca hatta Bağdat civarına kadar uzamıştır. Bu dönemde Urfa ve Harran yöresi Moğollar ve Memlûklar arasında sık sık el değiştirmiştir.¹⁷

1271 yılında Moğollar şehri ellerinde tutamayacaklarını anlayınca, Harran Ulu Camiini, çarşılarını, surlarını ve kalesini tahrip ederek şehrin kalan zenginliklerini Musul'a ve Mardin'e

11 Osman Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s. 176.

12 Ramazan Şeşen, *Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri*, s.164.

13 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, TDAV Yayınevi, İstanbul 1999, s. 159.

14 Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 436.

15 Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 152.

16 Kazım Paydaş, "Moğol İstilasından Sonra Urfa ve Harran'a Yerleşen Harezmliler", *TDAV*, Sayı 150, (2004), s. 155-157-158.

17 Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri*, İSAR Yayınevi, İstanbul 2009, s. 168.

taşımışlardır. İşgaller, talanlar neticesinden sonrasında eski parlak günlerine yeniden dönemeyen Harran etraftaki bedeviler tarafından yağma edilmiştir.¹⁸ Kısacası Ortaçağ döneminde yaşanan askeri mücadeleler neticesinde Harran defalarca tahrip edilmiş, önemini ve ihtişamını kaybetmiştir.

1400 yılına gelindiğinde ise Harran, Timur'un hakimiyetine girmiştir. Timur'un bölgeden ayrılmasından sonra Döğerlerin reisi Dımaşk Hoca bölgede söz sahibi olmuş, Dımaşk hocanın 1404 yılında öldürülmesi üzerine bölge Memlûklara bağlanmıştır. 1406 yılından sonra Harran; Memlûklar, Karakoyunlular sonrasında da Akkoyunlular arasında el değiştirmiştir. 1516 yılında Osmanlı hakimiyetine giren Harran, uzun yıllar yaşanan askeri mücadeleler neticesinde harabe bir yerleşim yerine dönmüştür. 1518 yılına ait tahrir defterlerine göre Harran küçük bir köy niteliği taşımaktadır.¹⁹

1691'de Osmanlı Devleti; Halep Türkmenleri ve Yeni İl'e mensup birçok Türk boylarını Harran'ın yakınlarındaki Akçakale'den Rakka'ya kadar uzanan bölgeye, Urfa'nın çevresinde yer alan Colap Irmağı kıyısına, Bozabad ile Urfa'nın güneybatısına yerleştirmiştir.²⁰ XVI. yüzyılda Diyarbakır Beylerbeyliği'ne bağlı sancaklarda Oğuz boy isimlerine ait elli beş köy ve mezra tespit edilebilmiştir. Siverek, Diyarbakır, Urfa'da Bozulus Türkmenleri'ne ait tespit edilen yüz yetmiş yedi köy ve mezra bulunmaktadır.²¹ Urfa, Birecik ve çevresine Kayı, Bayat, Döğer, Yazır, Avşar, Kızık, Beğdili, Karkın, Çepni, Bayındır, Salur, Eymür, Yüreğir, İğdir, Yıva, Kınık gibi büyük Oğuz boyları ile Varsak, Karakeçili ve Barak gibi daha küçük oymakların yerleştiği tarihi Osmanlı kayıtlarında bilinmektedir.²²

Harran bölgesine milattan sonraki dönemden başlayarak ve özellikle Ortaçağ döneminde yoğunluk kazanan Türk boylarının akınları gerçekleşmiş. Türklerin Ortadoğu bölgesine giriş kapısı olan Harran ve çevresi Türkler tarafından yurt edinilmiştir.

3. Harran Kaya Resimleri

Türkler geniş Avrasya coğrafyası üzerinde Moğolistan'dan Anadolu'ya kadar birçok noktada dağların yüksek zirvelerinde yer alan kayalara kutsal kabul ettikleri sembollerini, figürlerini, boy damgalarını, Türk yazıtlarını işlemişlerdir. Türkiye'de Kars Çamuşlu, Erzurum Cunni, Erzincan Kemaliye, Van Torşin, Hakkâri Gevaruk, Artvin Demirkapı, Ordu Mesudiye, Ankara Güdül, Burdur Yeşilova, Antalya Akseki ve Urfa'nın Harran ilçesinde Türk kaya resimlerine rastlanılmaktadır.

Urfa Harran Şuayp Şehri köyündeki yer altı şehrinde yer alan kaya resimlerini fotoğraflayan Servet Somuncuoğlu Taştaki Türkler eserinde şöyle tarif etmiştir; “*bir odanın duvarında*

18 Ramazan Şeşen, *Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri*, s. 165.

19 Efe Durmuş, “Ortaçağ'da Harran”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, C VI, S 2, (2020), s. 573.

20 Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 211.

21 Salih Erpolat, “XVI.Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Siverek Karakeçilileri”, *Mehmet Eröz Armağanı*, haz. Mustafa Aksoy-Osman Yorulmaz, Ötüken Yayınevi, İstanbul 2011, s. 226-229.

22 Mehmet Kıldıroğlu, “Osmanlı döneminde Birecik'te Bulunan Oğuz Boyları”, *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa*, ed. Kasım Şulul ve Murat Akgündüz, Ankara 2018, s. 154-155.

yer alan kaya resimleri dünyanın en zengin kaya resmi alanlarından biri olan Kırgızistan Saymaltaş'da görülen kutsal geyikler ve figürlerle benzerlik taşımaktadır.”²³ Geniş Avrasya coğrafyasında kaya resmi alanlarında sıklıkla karşılaştığımız kutsal geyik, dağ keçisi figürüne Harran'da rastlanması Türklerin kadim izlerinin işaretidir. Türk boyları tarafından göçleri esnasında çizilmesi muhtemel kaya resimleri Harran'da en eski ve en köklü Türk eserleridir.

Fotoğraf 1: Harran Kaya Resmi

Kaynak: Servet Somuncuoğlu

4. Harran'da Türk Motifli Dövmeler

Kültürel geçmiş açısından, âdeta kültür taşıyıcısı olan insan bedeni bu alana ait önemli bilgiler sunmaktadır. İnsan bedeni üzerine işlenen dövmelerin taşıdığı kültürel kodları incelemek toplulukların düşünsel, estetik, inançsal, kültürel yapıları hakkında bilgiler sunmaktadır. Geleneksel kültürlerde görülen dövme çeşitleri bireysel kimliğin dışı yansımalarının yanı sıra kültürel bağlamın bütün örüntüleri sergilendiği bir araçtır²⁴

23 Servet Somuncuoğlu, *Taştaki Türkler*, Dekon İnşaatı Yayınevi, İstanbul 2011, s. 512-517.

24 Mümtaz Fırat, *Kaybolan İzler*, YKY Yayınevi, İstanbul 2019, s.13-14.

Türklerde dövme estetik bir görselden ziyade farklı boyları birbirinden ayırt etmek için çağdaş anlamda bir logo, bir arma ya da bir bayrak olarak da kullanılmıştır.²⁵ Türklerin en eski mezar geleneklerinden biri kurgandır, geniş Avrasya coğrafyasının farklı noktalarına Türklerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde kurganlara rastlanılmaktadır. Güney Sibirya’da Altay dağları eteklerinde milattan önce IV. ve III. yüzyıldan kalma Hun kurganları bulunmaktadır. Tarihi Pazırık Kurganı’nda mumyalanmış ölünün vücudunda hayvan figürlü dövmeler rastlanılmıştır.²⁶ Kaya resimlerinde sıklıkla karşılan geyik çizimleri Pazırık Kurganı’nda dövme motifi olarak yer almış, hayatının devamlılığı için en önemli besin kaynağı olan geyik kutsanarak kutsal alanlara, kaya resimlerine ve insan bedenine işlenmiştir. Kazakistan Esik yakınlarında bulunan tarihi Altın Elbise Kurganı’nda çıkan maddi öğelerde aynı zamanda birer dövme niteliği taşımaktadır.

Osmanlı Devleti’nde kuruluş ve yükseliş devirlerinde önemli roller üstlenen yeniçeri askerlerinin her bölüğünün diğerlerinden ayıran bir işareti, sembolü bulunmaktadır. Bu işaretler yeniçeri bölük kapılarının üzerine, çadırlarına, mezar taşlarına ve bayraklarına işlenmiştir. Ayrıca yeniçeri askerlerinin vücutlarına, kollarına yaptırdıkları karakteristik dövmeler de tarihi kaynaklarda tespit edilmiştir.²⁷

“*Geleneksel yöntemlerle yapılan dövme, günümüzde genellikle Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde sürdürülmektedir. Tarihi şehir Mardin’de araştırılan damgaların, Türkistan’da bulunan ilk yazılı Türk kaynaklarındaki işaret, harf ve motiflerle benzerlik gösterdiği ve bu benzerliğin Türk kültürünün tarihsel bütünlüğünü gösteren kanıtlardan birisidir.*” Mardin yöresindeki dövmeler resim yazısının düşünce yazısına (ideograma) dönüşmüş şeklidir. Türk runik harfleri, Orhun Yazıtları, Turfan Yazmaları’ndaki yazıtlara ve Uyuk Arjan Yazıtları’ndaki işaretler incelendiğinde Mardin yöresindeki dövmelerin bazı işaretleri bu yazıtlardaki işaretlerle örtüşmektedir. Mardin yöresinde kullanılan dövme ve damga motifleri Antep, Mut bölgelerinde işlenen dövme damga motifleri ile benzerlik taşımaktadır. Bu durum belirtildiği üzere kültürel bütünlüğe işaret etmektedir.²⁸

Dövme yapıma nedenleri arasında, inanç, süs, sağaltma (tedavi), bekâret simgesi, aşiretler veya aileleri temsil gösterilmektedir. Anadolu’da sıkça görülen dövme sembolleri şunlardır; ay, yıldız, ceylan, ceylan boynuzu, geyik, kılıç, mühür, tarak, Zülfikar, ay ve yıldız motifleri, hilal, halka, ağaç, çiçek, göksel, hayvan, bitki, geometrik, süs araçları vs.²⁹

Gaziantep ve Toros Türkmenleri’nin ise şakak kemikleri üzerine barutla ceylan figürü dövmesi yaptırma âdetleri bulunmaktadır.³⁰ Dövme figürleri arasında av hayvanları dağ keçisi, geyik gibi hayvanların sıklıkla yer alması Türk kaya resimlerinde de aynı figürlerin olması Güneydoğu bölgesi dövmelerin kökenlerinin Türk coğrafyası olduğunu işaret etmektedir.

25 Nurgül Begiç-Hamidiye Önal Çapık, *Anadolu Kültüründe Damga/ Tamga/ Dövme: Mardin Örneği*, Milli Folklor, (2020), C. XVI, S 126, s.158.

26 Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2007, s.3.

27 Orhan Sakin, *Yeniçeriler*, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul 2011, s. 30.

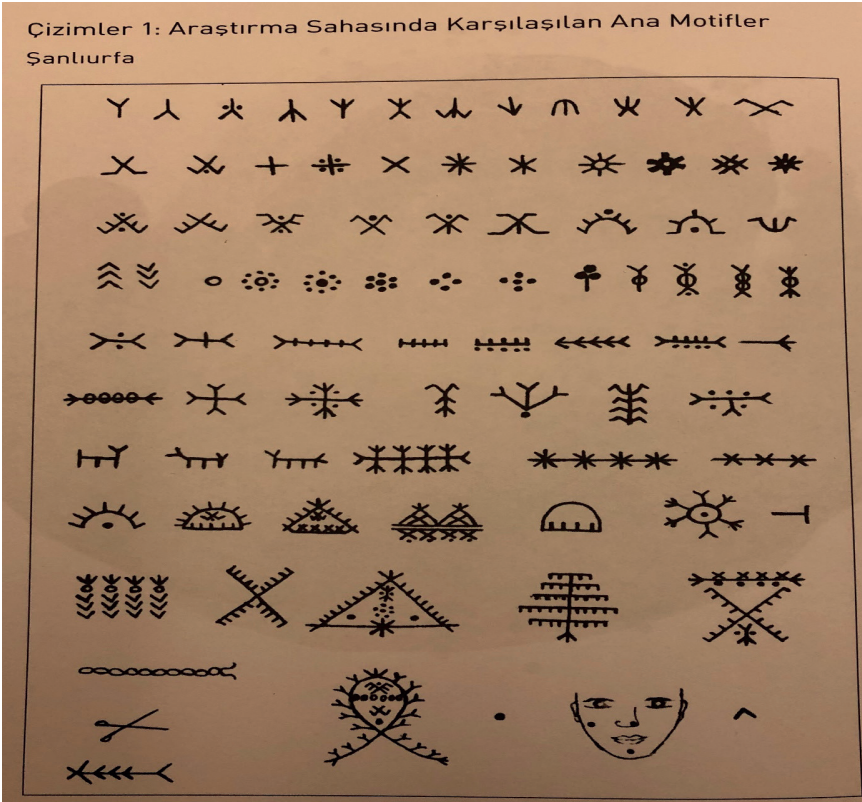
28 Nurgül, Begiç-Hamidiye Önal Çapık, *Anadolu Kültüründe Damga: Mardin Örneği*, s.160-172.

29 Fırat Mümtaz, *Kaybolan İzler*, s. 15-67-68-75.

30 *A.g.e.*, s.26.

Türkiye'de dövme geleneği İç Anadolu, Doğu Anadolu ve İstanbul'da var olduğu bilinmektedir, zamanla unutulmuş bu kültür Harran ve civarında yaşamaktadır. Dövmeler özellikle Antep, Kilis, Mardin, Urfa ve özellikle Harran çevresinde yoğunlaşmaktadır.³¹

Dövmelerde yer alan sembollerle Türk runik harfleri, Orhun yazıtları, Türk boy damgaları, halı, kilim ve diğer maddi öğelerin üzerinde yer alan semboller kültürel anlamda birliktelik ve bütünlük taşımaktadır. Kaya resimlerinin Harran'da bulunuyor olmasının yanı sıra günümüze kadar taşınan maddi kültürlerin en önemli örnekleri arasında bulunan dövme motiflerinde Türk kültürünün izlerinin bulunması kültürel birlikteliğe ve bütünlüğe işaret etmektedir.

Fotoğraf 2: Şanlıurfa'da kullanılan dövme çizimleri.

Kaynak: Mümtaz Fırat, *Kaybolan İzler*, s.144.

5. Harran'da Türk Damgaları

Türk kültürü açısından boy, aşiret, aile damgaları tarihi öneme sahiptir. Kaya resimlerinde, mezar taşlarında, eski Türk yazıtlarında, birçok farklı maddi öğede, halı, kilim gibi ev eşyalarında, savaş aletlerine damgalar vurulmuştur. Moğolistan'dan Kosova'ya farklı bölgelerde Türk

31 Fırat Mümtaz, *Kaybolan İzler*, s.16-33-38.

damgalarının izlerine rastlanılmıştır. Günümüzde damga vurma geleneği Anadolu’da unutulmaya yüz tutmuş olsa da Türk dünyasının farklı yerlerinde izlerini görmek mümkündür.

Kaşgarlı Mahmut Divan-u Lügati’t Türk eserinde Oğuz boy damgalarını şu şekilde tanımlamaktadır; “*Bu alametler, onların at ve hayvanların damgasıdır. Hayvanları birbirine karıştırdıkları zaman her boy kendi hayvanını bu damga ile tanır.*”³²

Damga vurma usûlü sadece Oğuz boylarına ait bir gelenek değildi; farklı Türk boyları da damga ve işaretlerini kullanmışlardır. Tuna Bulgarları’nın, Altay Türkleri’nin, Kazak, Kırgız, Kara Kırgız, Soltu, Karakoyunlu, Karaçay-Malkar gibi Türk boylarının ve bu boylar içinde yer alan oymakların damgaları bulunmaktadır.³³ Başlangıçta boylara ait eşya ve hayvanların birbirine karışmaması için kullanılan damgalar, yüzyıllar boyu, çadırlar, giysiler, kabir taşları, para, halı ile kilimde, ahşap ve madeni eşyada, devlet arması’nda kullanılmıştır.³⁴

Anadolu’da Türk boy damgalarının kullanıldığı alanlar şunlardır; 1) At ve sığırlarda, 2) Koç ve koyunun kulak veya burnunun üstünde, 3) Koç veya koyunun sırtında, kuyruğunda veya başında (aşı boyası ile), 4) Kovanlarda, buğday veya un ambarlarında, 5) Mezar taşlarında, 6) Hece tahtası adı verilen, tahtadan yapılmış mezar işaretlerinde, 7) Kilim ve halılarda, 8) Keçelerde, kepeneklerde, 9) Heybe, torba ve un çuvallarında, 10) Nakış ve yanışlarda, 11) Ziyet eşyalarında, 12) Nazarlıklarda, 13) Ev kapı ve duvarlarında, 14) Kap ve cacakta, 15) El, yüz, alın, pazu ve göğüse yapılan döğmelerde, 16) At koşum takımlarında.³⁵

Ali Rıza Yalgın, M. Şakir Ülkütaşır, Hamid Zübeyir Koşay, Besim Atalay, Emel Esin, Tuncer Gülensoy, Neriman Görgünay Kırzioğlu, Abdulhaluk Çay, Abdülkadir İnan, Rıza Nur, Hasan Eroğlu, Turgut Kut, Şükrü Elçin, Ramazan Salman, Beyhan Karamağaralı, Mesud Koman, Hayri Başbuğ, Servet Somuncuoğlu gibi araştırmacılarımız sayesinde Anadolu coğrafyasında Türk Boy damgalarıyla ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Tuncer Gülersoy’un Ahlat Türk Damgaları adı altında yayımladığı makalesinde Ahlat Türk Mezarlığı saha çalışmasında elde ettiği Türk boy damgalarının yirmi bir tanesine yer vermiştir. Bunlar Avşar, Eymür, Yazır, Karkın, Salur, Çepni, Çavındır, Kızık boylarına ait damgalardır. Gülersoy bu damgaların Orhun ve Yenisey’de yer alan harflere benzediğini ifade etmiştir. Ayrıca; “*Eldeki tarihi belgelerden ve yazılı taş, kaya ve sütunlardan öğrendiğimize göre, Türkler, Yenisey ve Orhun yazıtlarında kullanılan alfabeden çok önce damgayı bilmekte ve uygulanmaktadır.*”³⁶ diye de eklemektedir.

Elazığ’ın Baskil ilçesinin yaklaşık 25 kilometre batısında, Karakaya baraj gölünün de yaklaşık 15 kilometre doğusunda Karakaş köyünün Güllüce mezarına yakın bir yerde 15 adet Türk boy damgaları tespit edilmiştir. Alanda tespit edilen damgaların birçoğu Hoytu-Tamir’de vurulan damgalara benzemektedir.³⁷

32 Kaşgarlı Mahmud, *Divan-u Lügati’t Türk*, s. 28, haz: Ahmet Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, TDK, Ankara, 2020.

33 Tuncer Gülensoy, Ahlat Damgaları I, s.139, *Fırat Üniversitesi Dergisi*, 2 (1), s.91-147, 1998.

34 Neriman Görgünay Kırzioğlu, “Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin Dokümanlarımızda Yaşayan Örnekleri”, s.593, XVI. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 2005.

35 Gülensoy, Ahlat Damgaları I, s.98.

36 Gülensoy, *Ahlat Damgaları I*, s.92-94

37 Ramazan Salman, “Baskil’in (Elazığ) Gürlenk Köyünde Eski Türk Damgaları”, *Türk Kültürü*, S. 455, s.129-141, Mart 2001, s. 129-140,

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde halı, kilim, zili, sumak, cedm, peşkir gibi dokumalarda, Türkmenistan'dan Teke, Yomud, Çavdur ve Salur Türkmenleri ile Özbekistan ve Karakalpaklar'ın halılarında Azerbaycan, Tebriz ve Moldavya halı ve kilimlerinde eski Türk damgaları ile Köktürk/Yenisey ve Orhun harflerinin benzeri motiflerin işlendiği görülmüştür.³⁸

Erzincan'ın Kemaliye ilçesinde bulunan Dilli vadisindeki kaya üstü tasvir ve damgalar Türk kültür coğrafyasındakilerle ilgisi olduğu gibi Türk kültür tarihi açısından da önemli ayrıntılı bilgiler içermektedir. Burada ayrıca dağ keçisi, geyik, at üstünde geriye ok atan süvari, Türk boy damgaları, kayalarda büyük bölümü Oğuz boylarına (Alayundlular, Salurlar vd.) ait damgalarla da karşılaşmıştır.³⁹

Erzurum ve Erzincan bölgelerindeki araştırmalar sırasında bazı koç ve at heykel biçimli mezar taşları üzerinde damga olarak nitelendirilen işaretler olduğu tespit edilmiştir. Bunlar, sekiz koç ve biri at heykeli olmak üzere toplam dokuz adettir. Boy damgaları arasında Salur, Çepni, Avşar boy damgalarına rastlanılmıştır.⁴⁰

Konya'da Selçuklu devrinde inşa edilen mimari eserlere doğrudan damgaların vurulduğu tespit edilmiştir. Nitekim İnce Minareli Medrese, Sıçalı Mescit, Gömeç Hatun Kümbet, Karatay Medresesi, Zazadin Han, Sahip Ata Külliyesi, Cemel Ali Dede Türbesi gibi mimari eserlerde Yazır, Kayı, Bayat, Bayındır, Avşar, Kızık, Beydili, Dodurga, Çepni, Kınık boy damgalarına rastlanılmıştır.⁴¹

Sinop'un köylerinde atlara vurulan damgalara da rastlanılmıştır. 24 adet at damgası kayıtlara geçmiştir. Tespit edilen damgalar Orhun harflerinden, Oğuz boylarının, Altın Orda ve Kırım Hanları'nın damgalarıyla benzerlikler göstermektedir.⁴²

38 N. Görgünay Kırzioğlu, Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin Dokumalarımızda Yaşayan Örnekleri, s.596.

39 Osman Mert, "Kemaliye'de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 2007, s.233-250.

40 Yunus Berkli, "Anadolu'da Koç, Koyun ve At Heykel Biçimli Mezartaşlarında Görülen Damgalar: "Kökenleri, Sanat Tarihindeki Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, S.46, s.237-245.

41 Remzi Duran-Yunus Aslan, "Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Motifleşen Türk Damgaları", *USAD*, 2019, s.111-124.

42 Rıza Nur, *Sinop At Damgaları*, S.36, Konya Dergisi, 1941, s.13.

Fotoğraf 3: Sinop At Damgaları

Kaynak: Rıza Nur, Sinop At Damgaları, s.13

Sivas Suşehri ilçesinden İmranlı'ya giden yerdeki Karacaören köyünden, batıdaki Karataş Mezarası'na yarım saatlik yaya mesafede bulunan Kızıldağ Ormanları içindeki Sarıyar Yaylası'nın ortasında yer alan kayanın üzerinde Avşar, Uluyuntlu, Kayı, Salur, Yıva, Kınık boy damgaları tespit edilmiştir.⁴³

43 Hasan Eroğlu, "Suşehri'ndeki Oğuz Damgaları ve Türk Boyları", *Türk Kültürü*, S.123, Ocak 1973, s.142.

Çaytaşı kaya üzerinde Oğuz damgaları

Fotoğraf 4: Sivas Suşehri'ndeki Oğuz Damgaları

Kaynak: Hasan Eroğlu, *Suşehri'ndeki Oğuz Damgaları ve Türk Boyları*, s.141

Beyhan Karamağralı'nın Anadolu'da gerçekleştirdiği alan araştırmaları neticesinde Ankara'ya bağlı Alhiboz köyündeki Nogayların mezarlığında, Eskişehir Seyitgazi'den Büyükyayla'ya giderken Yağlıbasan Yörüklerinin oturdukları aynı isimdeki köyün mezarlığında soy ve aile damgaları ile işaretlerine rastlanılmıştır. Mezar taşlarında Avşar, Kızık, Üreğir, Alkaevli, Alayuntlu, Yıva, Salur boy damgaları tespit edilmiştir.⁴⁴

Araştırmacı Servet Somuncuoğlu'nun Anadolu'nun farklı noktalarında tespit ettiği Türk boy damgaları bulunmaktadır. Somuncuoğlu TRT için hazırlamış olduğu Karlı Dağlardaki Sır, Damgaların Göçü, Zamana Karşı, Tamgalar Denizli belgesellerinde kaya resimlerinde ve mezar taşlarında tespit ettiği Türk boy damgalarını kamuoyuna sunmuştur.

Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde Türk boylarına ait bulunan damgalardan bazı örnekler verdikten sonra kendi alan araştırmamız sonucunda Harran'da bulunan Ulu Cami'deki damgalara gelince; Camiyi çevreleyen surların ayakta kalan kısımlarının üzerinde Türk boy damgalarına rastlanılmıştır. Harran Ulu Cami'nin inşası eski tarihlere dayanmaktadır, Emevi Sultanı II.Mervan döneminde Harran Ulu Camii yaptırılmıştır. Cami Selahaddin Eyyubi döneminde büyük bir bakım görmüştür. Seyyah İbn Cubair günümüzde ayakta kalmayı başarabilen büyük

44 Beyhan Karamağralı, "Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, C.2, s. 9, 1980.

şehir kapısını andıran kemerin varlığından bahsetmiştir.⁴⁵ Nureddin Mahmud b. Zengi 1149'da şiddetli depremlerden dolayı büyük zarar gören şehirde imar faaliyetlerinde bulunmuş ve şehrin büyük camisini tamir ettirmiştir.⁴⁶ Harran Ulu Camii çeşitli dönemlerde bakımlardan, onarımlardan geçmiştir.

Fotoğraf 5: Harran Ulu Camii Kemer

Kaynak: Yasin Cemal Galata Arşivi

Harran Ulu Cami'nin etrafını çevreleyen surların büyük kısmı yıkılmış, yok olmuştur, ayakta kalabilen kemer üzerinde Türk boy damgaları varlıklarını sürdürmüştür (Fotoğraf 5). Kemerin sol tarafındaki alanda Osmanlı Devleti'nin kurucusu Oğuzların en mühim boylarından biri olan Kayı boyunun damgası görülebilmektedir (Fotoğraf 6). Anadolu'da kaya resmi alanlarında, mezar taşlarında Kayı boyu damgalarına rastlanılmıştır. Bazı Türk hükümdarları boylarının damgalarını aile alameti olarak da kullanmıştır. Salgurların paralarında Salur damgası, Akkoyunlu paralarında Bayındır damgası bulunmuştur. Osmanlı padişahı II. Murad döneminde bazı paralarda Kayı boyu damgası vurulmuştur. Bu hükümdarın halefleri zamanında paralara boy damgası koyulmaktan vazgeçilmiş olsa da şahsi eşyalara, silahlara Kayı boyu damgası vurulmaya devam edilmiştir. Kanuni döneminde toplara damga vurulmuştur.⁴⁷ İngiltere'nin Londra şehrinde British Museum'da, Leeds Savaş Müzesinde, Fransa Paris Loure Müzesi,

45 Yardımcı, *Harran Kazıları*, s.157.

46 Şeşen, *Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri*, s. 164.

47 Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 188-225.

ABD New York Metropolitan Müzesi ve İstanbul Harbiye Müzesinde sergilenen Osmanlı dönemine ait savaş aletlerinde Kayı boyu damgalarına rastlanılmıştır.

Fotoğraf 6: Harran Ulu Camii Kemer Kayı Boyu Damgası

Kaynak: Yasin Cemal Galata Arşivi

Harran Ulu Camisini çevreleyen kemerin farklı noktalarında Salur Boyu damgası yer almıştır (Fotoğraf 7). Salurlar Oğuzların tarihinde önemli rol oynamış boylardan birdir. Anadolu'nun fethi ve iskânında önemli roller üstlenmişler, Selçuklu fethine katılmışlar, İran'da kendi adlarıyla bir devlet kurmuşlardır. Salurlar Trablus-Şam, Hama-Humus, Çukurova, Tarsus, Kars, Koçhisar, Niğde, Hamid Sancağı, Boz-ok bölgelerinde iskân edilmişlerdir.⁴⁸

48 Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 332-336-338.

Fotoğraf 7: Harran Ulu Camii Kemerli Salur Boyu Damgası
Kaynak: Yasin Cemal Galata

Fotoğraf 8: Harran Ulu Camii Kemerli Orhun Harfi/Kazayağı Damgası
Kaynak: Yasin Cemal Galata

Eski Türk yazıtlarında yer alan harflerden Orhun ve Yenisey yazıtlarında görülen harf de kemerin duvarında yer almıştır.⁴⁹(Fotoğraf 8) Moğolistan'ın Arhangay eyaletinin Tariat bölgesinde Terh Irmağı vadisinde üç parça yazıt ve kaplumbağa kaide bulunmuştur. Uygur döneminde Moyan Çor Kağan adına dikilen yazıtta bulunan damga Şine Usu ile Karı Çor yazıtlarındaki damgalara benzemektedir.⁵⁰ Aynı damga İrbek Nehri yukarı yarısında bulunan Ulu-Kem kaya resimleri üzerinde geyiklerle birlikte çizilmiştir.⁵¹ Moğolistan ve Rusya bölgesindeki damgaların benzeri Harran'da yer almıştır (Fotoğraf 10). Ayrıca Türkler için vazgeçilmez öğelerin başında gelen ok yay, kemer surlarında çizilmiştir (Fotoğraf 9).

Fotoğraf 9: Harran Ulu Camii Kemer Ok-Yay Çizimi

Kaynak: Yasin Cemal Galata

49 Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınevi, Ankara 2011, s. 210.

50 Erhan Aydın, *Taşa Kazınan Tarih*, Kronik Yayınevi, İstanbul 2019, s.211.

51 Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, s.432.

Fotoğraf 10: Harran Ulu Camii Kemerli Türk Damgaları
Kaynak: Yasin Cemal Galata

Fotoğraf 11: Harran Ulu Camii Kemerli Türk Damgası
Kaynak: Yasin Cemal Galata

Harran bölgesi milattan önceki dönemlerden başlayan önemli Türk akınlarına ve göçlerine sahne olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi milattan önce yedinci ve dördüncü yüzyıllarda Azak denizi çevresi, Kırım ve Karadeniz kuzeyinden Tuna'ya kadar uzanan sahada bulunan İskitlerle beraber diğer Türk boylarının da Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya kadar indikleri belirtilmektedir. Urfa ve çevresine İskitlerden sonra önemli Hun akınları gerçekleşmiştir. Abbasiler devrinde ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya, büyük oranda Türk unsuru yerleşmiştir.⁵² Yine Selçuklular, Zengiler, Eyyübler, Harezmliler, Akkoyunlular, Karakoyunlular bölgeye yerleşerek bölgenin Türkleşmesini sağlamıştır. Bugün bölgede Türk boylarına mensup yerleşim yerlerinin isimleri mevcuttur. Urfa ve çevresi tarih boyunca yalnızca Anadolu'nun giriş kapısı olarak görülmemiş, aynı zamanda Mısır ve Suriye'de hâkimiyet kuran Türk devletlerine Anadolu'nun iç kısımlarından gelebilecek saldırılar içinde önemli bir savunma hattı görevi de görmüştür.⁵³

Memlûk kaynakları Artuklu ilinde en kalabalık ve kuvvetli Türkmenlerin Döğerler olduğunu belirtmiştir. Suruç, Harran ve Siverek bölgelerinde Dımışk Hoca, Yağmur ve Osman beylerin emrinde Döğer hane halkı bulunmaktadır. Döğerlerden başka Bayındır, Kınık, Begdili ve Afşarların da mevcudiyeti tarihi kaynaklarda kaydedilmiştir.⁵⁴

Osmanlı döneminde Türk boylarından Karakeçililerin Urfa bölgesine yoğun bir şekilde yerleştikleri bilinmektedir. Karakeçililer Kayı boyunun büyük oymaklarından biridir. Dolayısıyla Kayı damgası onlar tarafından kullanılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Osmanlı dönemi kayıtlarında Kayı, Döğer gibi boyların dışında başka birçok Türk boylarını Urfa'ya yerleştirdikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır. Kayıtlarda boy, oymak ve kabile adları yer adı olarak da bulunmaktadır.⁵⁵

Osmanlı Döneminde Urfa ve çevresinde Oğuz Damgaları adlı makalede, hanlarda, kervansaraylarda, mezar taşlarında tespit edilen Türk boy damgaları şu şekilde ifade edilmiştir; “*Şanlıurfa'nın güneydoğusunda Han-el Barur kervansarayı, doğusunda Büyük Dağyanı köyü ve batısında bulunan Sarımağara mevkiinde Salur ve Döğer boylarına ait tarak şeklinde damgalara rastlanılmıştır. Şanlıurfa'nın yaklaşık 18 km batısında yer alan Sarımağara'da Kayı boyu damgası bulunmaktadır. Şanlıurfa'nın yaklaşık 65 km doğusunda Büyük Dağyanı köyünün içinde yer alan bir han yapısının iç duvarlarında Kayı boyu damgası, çok çeşitli damgaları, hayvan figürleri ve yazıtlar yer almaktadır. Şanlıurfa'nın yaklaşık 10 km güneyinde bulunan Koçviran köyünün mezarlığında, bulunan iki mezar taşının üzerinde, Şanlıurfa'nın yaklaşık 70 km doğusunda bulunan Senemağara köyünün içinde Kayı boyu damgaları tespit edilmiştir.*”⁵⁶

52 Abdullah Ekici, *Urfa ve Çevresindeki Türk Akınları*, s.261-262.

53 Yardımcı, *Harran Kazıları*, s. 171.

54 Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s.123.

55 Bahattin Çelik-Mehmet Kıldıroğlu, “Osmanlı Döneminde Urfa Ve Çevresinde Oğuz Damgaları”, *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa*, ed. Kasım Şulul, Şanlıurfa, (2018), s.131-134.

56 Çelik- Kıldıroğlu, *a.g.m.*, s.132-134.

Fotoğraf 12: Urfa Han-el Barur kervansarayı Türk Damgaları

Kaynak: Bahattin Çelik-Mehmet Kıldıroglu, *Osmanlı Döneminde Urfa ve Çevresinde Oğuz Damgaları*, s.144

Anadolu'nun Türkleşmesinde Urfa'nın giriş kapısı olduğunu görmekteyiz. Farklı zaman diliminde bölgeye gelen Türk boylarının bir kısmı bölgede kalmış, önemli bir kısmı da Anadolu'nun içlerine doğru yerleşmiştir. Bölgede Türk aşiretlerinden Beydilli, Karakeçililer ve Dögerler kentin demografik yapısında önemli bir konumdadır.⁵⁷

Urfa ve Harran tarih boyunca Türklerin yoğun göçleriyle karşılaşmış, özellikle Ortaçağ dönemi ve sonrasında Osmanlı döneminde iskân politikalarıyla Türk boylarının yurdu haline gelmiştir. Harran Ulu Camini çevreleyen kemerler üzerine işlenen damgaların, Anadolu'ya

57 Muallâ Uydı Yücel, "Anadolu'nun Türkleşme Döneminde Urfa'ya Yerleşen Oğuz/Türkmen Boyları", *Uluslararası Medeniyetler Beşiği Orta Doğu ve Şanlıurfa Sempozyumu Bildirileri*, 11-12 Mayıs 2017 Şanlıurfa, ed. M. Eriş, Ekim 2017, s.57-76.

gelen ilk Hun göçleri neticesinde ya da Ortaçağ döneminde yapılan Türk boylarının akınları sonucunda oluşması muhtemeldir. Anadolu'da yer alan kaya resimleri alanları, önemli bir kültürel geleneğin izlerini taşıyan Türk motifli dövmeler ve Urfa çevresinde tespit edilen Türk boy damgalarının izleriyle bir bütünlük kurduğumuzda Harran'da yer alan damga çizimleri Türklerin Anadolu'ya geldikleri ilk zamanlara ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Sonuç

Avrasya coğrafyasından milattan önceki dönemlerde başlayıp uzunca bir süre devam eden göçler, sadece Karadeniz üzerinden Avrupa'yı etkilememiş aynı zamanda 1071 Malazgirt Zaferi öncesi Anadolu'nun belli bölgelerinde de etkisini göstermiştir. Türk akınlarından etkilenen bölgelerin başında şüphesiz konumu gereği Urfa ve Harran bölgesi gelmektedir. Hunlardan itibaren Abbasiler, Eyyübler, Harezmliler, Memlûklüler, Selçuklular ve Osmanlılara kadar olan süreçte Türk devletleri egemenlik sağlamak için bu bölgede mücadele etmişler, bu durum yoğun bir Türk nüfusunun bölgeye yerleşmesi sonucunu doğurmuştur.

Harran bölgesinde; Türk kaya resimlerinden, Türk motifli dövmelere ve Harran Ulu Caminin kemerlerinde Kayı boyu, Salur boyu ve diğer Türk boy damgalarından, Orhun harflerine, Türk kültürünün maddi öğelerine rastlanılmıştır. Türk Boy damgaları; farklı coğrafyalarda kaya resimlerinde, mezar taşlarında, yazıtlı taşlarda, balballarda, anıt mezarlarda, kap, maddi öğelerde, kilimlerde, han, cami, konak mimarisinin taş işlemeciliğinde, askeri savaş aletlerinde ve otlak hayvanlarının üstlerinde kullanılmıştır.

Harran'da yer alan kaya resimleri, dövmeler, boy damgaları, yer isimleriyle ve tarihi Türk göçleriyle birlikte değerlendirildiğinde kültürel bütünlük noktasında Türklerin Anadolu coğrafyasında 1071'den önce de izlerinin bulunduğu ve bu izlerinin köklü bir temele oturduğu anlaşılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

Aslanapa, Oktay, *Türk Sanatı*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

Aydın, Erhan, *Taşa Kazınan Tarih*, Kronik, İstanbul, 2019.

Bahattin Çelik-Mehmet Kıldıroglu, "Osmanlı Döneminde Urfa ve Çevresinde Oğuz Damgaları", *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa*, Şanlıurfa, 2018, s. 128-152.

Berkli, Yunus, "Anadolu'da Koç, Koyun ve At Heykel Biçimli Mezartaşlarında Görülen Damgalar: "Kökenleri, Sanat Tarihindeki Yeri", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl 15, S. 46, 2011, s.237-245.

Efe, Durmuş, *Ortaçağ'da Harran*, Tarih ve Gelecek Dergisi, C.-6, S.2, 2020, s.558-575.

- Ekici, Abdullah, “Harran ve Harran Okulunu Etkileyen Siyasi, Dini, Coğrafya ve İlimi Unsurlar”, *Harran Okulu Sempozyumu*, ed. Ali Bakkal, 2006, s.9-22.
- Eroğlu, Hasan, “Suşehri’ndeki Oğuz Damgaları ve Türk Boyları”, *Türk Kültürü*, TKAE, S. 123, Ocak 1973, s.141-147.
- Görgünay Kırzioğlu, Neriman, “Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin Dokumalarımızda Yaşayan Örnekleri”, *XVI Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 2005, s.593-604.
- Gülensoy, Tuncer, “Ahlat Damgaları I”, *Fırat Üniversitesi Dergisi*, 2 (1), 1998, s.91-147.
- İbn Havkal, *10.Asırda İslam Coğrafyası*, ter. Ramazan Şeşen Yeditepe, İstanbul, 2014.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken, İstanbul, 2011.
- Karamağaralı, Beyhan, *Türk Damgalarının Devamlılığı Hakkında*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, S. 9, 1980, s.5-24.
- Kurtoğlu, Mehmet, *Kültür Şehri Urfa*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2009.
- Mert, Osman, “Kemaliye’de Eski Türk İzleri: Dilli Vadisindeki Petroglif ve Damgalar”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 34, 2007, s.233-250.
- Mümtaz, Fırat, *Kaybolan İzler*, YKY, İstanbul, 2019.
- Nur, Rıza, *Sinop At Damgaları*, Yıl V, S.36, Konya, Mart-Nisan 1941, s.13-17.
- Orkun, Hüseyin Namık, *Eski Türk Yazıtları*, TDK, Ankara, 2011.
- Duran, Remzi -Yunus Aslan, “Selçuklu Dönemi Konya Yapılarında Motifleşen Türk Damgaları”, *USAD*, 2019, s.111-124.
- Sağlam, Nevzat, *Arsiv Belgelerine Göre Osmanlı döneminde Harran Kazısının Teşkilî, İslam Tarihi ve Medeniyetinde Harran, Şanlıurfa*, 2017.
- Sakin, Orhan, *Yeniçeriler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2011.
- Salih, Erpolat, “XVI.Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Siverek Karakeçilileri”, *Mehmet Eröz Armağan’ı* haz. Mustafa Aksoy-Osman Yorulmaz, Ötüken, İstanbul, 2011, s. 226-240.
- Salman, Ramazan, “Baskil’in (Elazığ) Gürlek Köyünde Eski Türk Damgaları”, *Türk Kültürü*, S. 455, Mart 2001, s.129-141.
- Sevim, Ali, *Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi*, 4.Baskı, TTK, Ankara, 2014.
- Somuncuoğlu, Servet, *Taştaki Türkler*, Dekon İnşaatı, İstanbul, 2011.
- Sümer, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, TDAV Yayınları, İstanbul, 1999.
- Şeşen, Ramazan, “Harran ve Türk İslam Tarihindeki Yeri”, *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, 1988, s.163-170.
- Şeşen, Ramazan, *Sultan Baybars ve Devri*, İSAR, İstanbul, 2009.
- Turan, Osman, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Ötüken, İstanbul, 2011.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken, İstanbul, 2011.
- Uydu Yücel, Muallâ, *Anadolu’nun Türkleşme Döneminde Urfa’ya Yerleşen Oğuz/Türkmen Boyları, Uluslararası Medeniyetler Beşiği Orta Doğu ve Şanlıurfa Sempozyumu Bildirileri*, 11-12 Mayıs 2017 Şanlıurfa, ed. M. Eriş, Ekim 2017, s.57-76.
- Yardımcı, Nurettin, “Harran Kazıları”, *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, 1988, s.157-175.

